

MIESTO MIROSLAVA KUSÉHO V SLOVENSKEJ FILOZOFII 60-TYCH ROKOV

RAISA KOPSOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KOPSOVÁ, R.: The Place of Miroslav Kusý in Slovak Philosophy of the 1960s
FILOZOFIA 57, 2002, No 10, p. 713

The paper offers a critical analysis of the works of Miroslav Kusý, published in the 1960s and devoted to a more detailed articulation of the problems of Marxist gnoseology, as well as to the topical questions of philosophical anthropology and the philosophy of politics. The author focuses also on Kusý's ever growing interest in the problematic of political institutions and the status of humans in an institutionalized society. On this ground Kusý can be seen as one of the active supporters of the political revival, who justified the necessity of the restructuralization of the power system in Czechoslovakia.

"Nemyslím si, že minulosť je treba brániť,
je si v pozitívech i negatívach jista
sama sebou, jen čaká na svůj výklad
a popis, na své různé výklady a popisy."

Eva Kantůrková,
Záznamy paměti (1997)

K najvýznamnejším osobnostiam filozofického disentu na Slovensku patril popri Milanovi Šimečkovi filozof a politológ Miroslav Kusý (nar. 1931), ktorý sa stal v rokoch normalizácie prísnyim kritikom totalitnej moci a prenikavým analytikom teórie a praktík reálneho socializmu, jedným z troch prvých slovenských signatárov Charty 77. Nie náhodou ho Július Strinka v jednom svojom príspevku priliehavo nazval "filozofom rebélie".

Stagnačnému obdobiu normalizácie, ktoré sa datuje od druhej polovice roka 1969, predchádzalo relatívne krátke obdobie 60-tych rokov, keď prebiehali obrodné a reformné procesy vo všetkých oblastiach života s ich vyústením do širšieho spoločenského pohybu s neodškriepiteľným nádychom romantického komunizmu - do hnutia za "socializmus s ľudskou tvárou". V slovenskej filozofii sa toto obdobie pokúsila sprítomniť a reflektovať najmä Elena Filová ([1]; [2]). V jednom z príspevkov zdôraznila, že "aj filozofia sa v šesťdesiatych rokoch spytovala, hodnotila a prehodnocovala iných aj seba, hľadala a nachádzala svoje miesto v búrlivom reformnom pohybe" ([1], 704). Za kľúčový filozofický problém označila kritiku gnozeológie dialektického materializmu, ktorá pôsobila ako "rozbuška a vyvolala rozpad celého systému", lebo gnozeologizmus ako mechanistická koncepcia poznania "implicitne zahrnoval v sebe ako svoj predpoklad aj mechanistickú ontológiu", a kritika ontológie dialektického materializmu

implikovala v konečnom dôsledku "otázku identity marxistickej filozofie" ([1], 681, 683).

Svoj prehľad filozofickej tvorby, ktorá "*neparticipovala na obrodnom procese*" (podč. R. K.), E. Filová ukončila stručnou poznámkou na margo "veľkej, vysoko nad priemer vyčníevajúcej osobnosti Miroslava Kusého". Všetky jeho filozofické práce považuje za dôsledne marxistické, neprekračujúce tradičný, všeobecne prijatý rámec dialektického a historického materializmu. Za zaujímavé pokladá však to, že "M. Kusý sa zúčastňoval na diskusiách organizovaných v rámci obrodného procesu" ([1], 703). Toto Filovej hodnotenie, ako aj skutočnosť, že sa Kusého tvorbou, najmä normalizačného obdobia i po roku 1989, zaoberám trochu podrobnejšie, ma primáli svoj príspevok venovať parciálnej analýze jeho prác aj zo 60-tych rokov.

Filozofické štúdiá M. Kusý absolvoval v rokoch 1950-1954 v Prahe. Študoval na Vysokej škole politických a hospodárskych vied, po jej zrušení na Filozoficko-historickej fakulte Karlovej univerzity, kde jeho učiteľmi boli napríklad L. Tondl, J. Cvekl, J. Popelová, J. Hájek, I. Sviták, V. Tlustý, J. Klofáč, M. Machovec. S odstupom času sám Kusý konštatoval, že od nich "dostal asi takú mieru marxizmu, aká bola zakotvená aj v nich samých. Bol to marxizmus nedogmatický, kritický, invenčný, heretický" ([3], 296). Spočiatku sa Kusý špecializoval výlučne na teóriu poznania, inšpirovali ho najmä práce E. Cassirera, B. Russella a predstaviteľov Viedenského krúžku. Teórii poznania venoval aj svoju kandidátsku dizertáciu *Základy marxistickej teórie poznania*, ktorú obhájil na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde pôsobil od roku 1957. V tomto roku vyšli i jeho prvé odborné štúdie.

Postupne sa jeho vedecký záujem presúval z gnozeológie na filozofickú antropológiu a filozofiu politiky, najmä na "filozofiu osobnej zaangažovanosti na stave vecí verejných" ([3], 298). Súviselo to s Kusého subjektívnou inklináciou k filozofii každodenného života, k filozofii človeka, ktorá v 60-tych rokoch predstavovala výrazný svetový trend, rešpektovaný vo väčšej či menšej miere aj marxistickou filozofiou. Pre Kusého boli inšpirujúcimi autormi najmä Marcuse a Sartre, Garaudy a Schaff, z domácich filozofov Průcha a Kosík.

V štúdií *Pokroková a marxistická filozofia posledného štvrtstoročia*, uverejnenej v *Prehľade dejín slovenskej filozofie* (1965), akademik Igor Hrušovský menuje dvoch našich filozofov, ktorí dosiaľ svoju hlavnú pozornosť venovali gnozeologickej problematike. Boli to Ján Kocka a Miroslav Kusý. Osobitne si všíma Kusého knižné publikácie *Marxistická teória poznania* (1962), *O vzťahu teórie a praxe* (1962), ale spomína aj jeho *Úvod do filozofie* (1961, 1963). Zdôrazňuje, že "autor spája teoretickú analýzu problematiky so skúmaním konkrétnych otázok súčasnosti" ([4], 495). Táto vlastnosť je príznačná pre celú Kusého tvorbu. Na tomto konštatovaní sa vzácné zhodovali početní českí i slovenskí recenzenti jeho knižných publikácií. Okrem uvedených boli to ešte knihy *O vzťahu telesnej a duševnej práce* (1962) a *Umenie a poznanie* (1964). Väčší počet štúdií k parciálnym problémom marxistickej gnozeológie Kusý uverejnil v rôznych časopisoch a zborníkoch. Jedna z nich pod názvom *Vedecká abstrakcia* [21] vyšla v zborníku *Otázky dialektiky poznania* (1961), ktorý sa stretol so značným ohlasom a znamenal očividný prínos k rozvoju slovenskej filozofie. Po uverejnení

recenzie tohto zborníka v *Otázkach marxistickej filozofie* (1961, č. 6), ktorej autorom bol J. Kops, vznikla na stránkach časopisu intenzívna výmena názorov (1962, 1963).

Gnozeologické problémy súdobého marxizmu boli v centre Kusého pozornosti až do roku 1970, keď bol vylúčený z KSČ a prepustený z miesta profesora marxistickej filozofie na Filozofickej fakulte UK. Z väčších prác možno uviesť štúdiu *Die gnoseologische Seite der Gesetze und Kategorien der Dialektik* v zborníku *Das dialektische Gesetz* (1964) [12]. Jeho posledná štúdia z gnozeológie bola uverejnená v zborníku *Spory o teorii odrazu* (1969), ktorého jadrom bol podľa slov zostavovateľa Andreja Kopčoka "veľký filozofický spor o vedeckosti teórie odrazu a o jej kompatibilitate s marxistickou filozofiou" a ktorý mal "jediný cieľ: objaviť hlbšiu pravdu o povahe a podstate špecifickej ľudskej moci, akou je poznanie" ([13], 7). O to sa mali pokúsiť štrnásti filozofi z Južoslávie, Poľska, ZSSR, Bulharska i Slovenska.

Kusého štúdia mala názov *Odras, model a projekt*. Autor sa v nej snažil dokázať, že proces poznania je predovšetkým procesom modelovania skutočnosti. Na rozdiel od pojmu odrazu, ktorý podľa neho zdôrazňuje pasívnu stránku poznávajúceho vedomia, "pojmem modelu zdôrazňuje aktívnu stránku poznávajúceho vedomia, podmienenosť poznávajúceho modelu samotným subjektom poznania, jeho cieľmi a potrebami" ([14], 246). Poznanie "nie je výrazom pasívnej kontemplácie, ale výrazom materiálnej akcie človeka, jeho činu, konania" ([14], 254). Ľudská akcia predpokladá poznávací projekt, projekt ľudskej praxe, anticipáciu jej výsledkov a budúcich potrieb človeka. Teória odrazu zachytáva podľa neho len jednu stránku celej dialektiky poznávacieho vzťahu človeka k skutočnosti. "S kategóriami modelu a projektu vstupuje do teórie odrazu prax, subjektívna aktivita človeka, jeho ľudské ciele; pomocou týchto kategórií dostáva stará, v podstate scientistická teória odrazu svoj antropologický rozmer." ([14], 264)

Gnozeologickú problematiku vo vzťahu k umeleckej tvorbe reflektoval Kusý už skôr, v spomínanej knihe *Umenie a poznanie* (1964), ktorá vyšla veľkým nákladom a mala široký ohlas tak v radoch filozofov, ako aj medzi umenovedcami. Medzi recenzentmi boli napríklad Marian Városov, Ján Števeček, Vladimír Brožík, Darina Kuklinková.¹ M. Kusý svoju knihu pojal ako príspevok gnozeológa do súdobej búrlivej diskusie o umení, ktorá prebiehala u nás a najmä v ZSSR.² Sústredil sa na dva okruhy problémov: 1. spoločenská funkcia umenia; 2. vzťah umenia a poznania. K umeniu

¹ Pozri napríklad KUKLINKOVÁ, D.: "O modernosti a zrozumiteľnosti umenia a všeličom inom" (Pravda, 5. 5. 1964); BROŽÍK, V.: "Na obranu umenia" (Kultúrna tvorba, 1964, č. 30, s. 12); ŠTEVEČEK, J.: "Další pokus marxistickej estetiky - ďalšie problémy" (Predvoj, 1965, č. 8, s. 6-7); VÁROSS, M.: "Podiel poznania v umení" (Estetika, 1965, č. 3, s. 266-270). Kým V. Brožík a J. Števeček jednoznačne privítali Kusého knihu *Umenie a poznanie* ako "presvedčivú a veľmi potrebnú publikáciu", polemizujúcu so zjednodušujúcimi teóriami tzv. gnozeologickej estetiky a presne určujúcu mieru poznania v umení, M. Városov v svojej rozsiahlej recenzii vyslovil viaceré kritické poznámky a výhrady. Okrem toho v Československom rozhlase sa konala beseda o Kusého knihe so zameraním na ozrejmienie otázky modernosti a zrozumiteľnosti umenia (7. 9. 1964).

² Stačí spomenúť aj u nás neblaho známy (a na rozličných fórach "vysvetľovaný") prejav N. S. Chruščova na stretnutí vedúcich predstaviteľov strany a vlády s kultúrnymi pracovníkmi 8. marca 1963 (pozri Pravda, 12. marca 1963). Zmyslom Chruščovovho vystúpenia bola zdrvujúca kritika moderného umenia s odôvodnením, že sovietsky ľud nemôže tomuto umeniu rozumieť.

prístupoval z hľadiska jeho spoločenskej funkcie, jeho pokrokovosti, triednosti, stranickosti a plnenia ideologického poslania, čo súviselo nesporne s vtedajšími ostrými ideologickými stretmi, ktoré znamenali definitívny koniec obdobia tzv. "odmäku". Iste na pozadí týchto stretov mohol napísať: "Modernosť v umení je teda synonymom pokrokovosti, pretože moderné je len také revolučné umenie, v ktorom sa odrážajú estetické ideály najprogressívnejšej masy ľudí súčasnej epochy dejín." ([20], 26-27) Nepopieral ale umelecké výboje a experimenty v umení, pokiaľ odhaľujú nové vývojové cesty. Naopak, zdôrazňoval, že kritérium modernosti nemožno hľadať v miere zrozumiteľnosti či nezrozumiteľnosti umeleckého diela. "Požiadavka zrozumiteľnosti sa netýka predovšetkým štýlu, formy podania, stvárnenia a podobne, ale *hlavne funkčnosti*, uspokojovania určitých spoločenských požiadaviek a potrieb." ([20], 42) Svoj názor dokladal okrem iného aj rozsiahlym citátom z knihy I. Hrušovského *Tri iniciatívy v dejinách filozofie*. Ďalšou diskutabilnou otázkou, ku ktorej Kusý zaujal zásadné stanovisko, bola otázka noetickej špecifickosti umenia. Bola to najmä reakcia na knihu slovenského estetiky Tomáša Štrausa *Umelecké myslenie* (1962), ktorého koncepciu umenia považoval za jednostranne gnozeologizujúcu. Argumentoval tým, že umenie nemožno redukovať na poznanie, nemožno vyčleňovať nejaké špecifické umelecké poznanie, možno hovoriť len o poznávacom aspekte umenia, o špecifickej úlohe poznania v umení. Kusý vlastne polemizoval s estetickým gnozeologizmom, ktorý skresľoval a zjednodušoval podstatu umenia.

V druhej polovici 60-tych rokov M. Kusý pokračuje vo vydávaní knižných publikácií, súčasne sa značne stupňuje rozsah jeho publicistickej a prednáškovej činnosti. Keď roku 1965 Jiří Kánský uverejnil v Predvoji rozhovor s M. Kusým pod veľavravným názvom *Bude ho poznať Európa?*, viacerí možno o tom vtedy pochybovali. Onedlho bola však táto otázka zodpovedaná kladne. Roku 1966 vyšla ďalšia Kusého kniha *Filozofia politiky* a následne roku 1967 *Marxistická filozofia* (II. vydanie r. 1969), ktorá úplne nahradila dovedty používané preklady sovietskych učebníc *Základy marxistickej filozofie* a *Historický materializmus* a skryto slúžila študentom aj počas normalizácie, keď oficiálne bola vyradená zo všetkých verejných knižníc. Sám autor ju nepovažoval za učebnicu, ale za "štylizovaný kurz prednášok". Voľnejší štýl výkladu ho viedol aj k tomu, že nepostupoval bežnou (vtedy takmer povinnou) metódou citácií a odkazov, a tak vo vyše 400-stránkovej knihe neobjavíme jediný citát. Z obsahovej stránky Kusého knihu hodnotili veľmi pozitívne, lebo - okrem tradičných tém - pohotovo prinášala aj rozbor novej problematiky. Kniha mala päť častí, z nich posledná ([5], 361-418) bola venovaná marxistickej filozofii človeka a axiológii. Obsahovala tieto kapitoly: 1. *Antropológia v systéme marxizmu*; 2. *Človek svoj tvorca*; 3. *Možnosti dehumanizácie a odcudzenia*; 4. *Axiológia*. Kusý v nej prezentoval najnovšie práce A. Schaffa, R. Garaudyho, hovoril o dialógu so západnými filozoficko-antropologickými učeniami, upozorňoval na spor medzi kozmocentrizmom a antropologizmom, charakterizoval rozličné formy odcudzenia, s rozhl'adom zasväcoval do marxistickej teórie hodnôt.

Kusého stúpajúci záujem o problematiku politických inštitúcií a účasti ľudského individua na spoločenskom dianí sa premietol i do jeho vystúpenia na druhom bilaterálnom Sympóziu československých a juhoslovenských filozofov, ktoré sa konalo na Pieskoch neďaleko Modry v dňoch 12.-14. októbra 1966. Jeho príspevok nazvaný

Človek v inštitucionalizovanej spoločnosti vyšiel potom v zborníku *Spytovanie sa na človeka* [5]. Kusý vychádza z tradičného zdôrazňovania "humanistického poslania socializmu ako vyššieho typu spoločenského zriadenia". Jeho úvaha však smeruje k tomu, aby ukázal, ako bol deformovaný hypostazovaný ideál "veci socializmu" a rozhodujúce mocenské inštitúcie boli povýšené na akýchsi posvätných predstaviteľov tejto veci. "Lenže socializmus vo svojej jednostrannej etatickej interpretácii sa stáva obmedzením a hranicou pre človeka ako individuum." ([15], 160) Dominantnou zložkou prebiehajúceho obrodného procesu u nás nie je podľa neho "výmena kádrov", ale zmena štruktúry a funkcie samotných inštitúcií, ich maximálna humanizácia, ktorá môže byť dosiahnutá len prostredníctvom spoločenskej samosprávy, t. j. v podstate prostredníctvom "systému dialektickej autoregulácie vo vzťahoch medzi individuálnymi, skupinovými, zvláštnymi a všeobecnými záujmami" ([15], 163). V roku 1966 Kusý nehovorí teda ešte o inštitucionálnej revolúcii, ale abstraktnejšie o obmedzení "miery inštitucionalizácie spoločenského života". Aj svoju hlavnú myšlienku formuluje zdržanlivejšie: "Humanistický obsah poľudšťovania inštitucionalizovanej veci socializmu sa začína naplňať *prekračovaním hraníc tejto jej inštitucionalizácie.*" ([15], 164, podč. R. K.)

Veľký rozruch medzi vtedajšími dogmatikmi vyvolala až Kusého rozsiahla (asi stostránková) štúdia *Inštitucionálna revolúcia*, ktorá vyšla v troch číslach juhoslovanského teoretického mesačníka *Teorija in praksa* (Ljubljana 1968).³ Jej prepracovaný variant po názvom *Československá inštitucionálna revolúcia* vyšiel v zborníku *Otázky politiky a demokracie* (Bratislava 1968). Podstatná, koncíznejšia časť pôvodnej štúdie vyšla aj v piatom čísle časopisu *Filozofia* (1968). Mala názov *Reštrukturalizácia systému moci v ČSSR*. Práve tieto Kusého práce boli v období normalizácie najčastejšie napádané. Sám autor bol označovaný za antimarxistu, revizionistu a dokonca za dogmatika-revizionistu.⁴

O čo vlastne v týchto štúdiách išlo? Pristavím sa podrobnejšie pri rozsiahlejšej štúdii v zborníku. M. Kusý v nej ani v najmenšom nespochybnuje pevné zakotvenie socializmu v Československu, avšak etatický model diktatúry proletariátu, ktorý sa presadil u nás a nezohľadňoval naše špecifiká, považuje za neadekvátny našim podmienkam. Totálne zoštatnenie, koncentrácia a centralizácia politickej moci, direktívne riadenie, asymetrický model štátoprávneho vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi - to boli základné neuralgické body, ktoré koncom 60-tych rokov spôsobili podľa neho spoločenskú krízu. Východisko z nej vidí v inštitucionálnej revolúcii, v revolúcii "v oblasti inštitucionálnej nadstavby nad našou spoločenskou základňou" ([6], 12). Podrobne

³"Československi model socialistične demokracije" (*Teorija in praksa*, 1968, č. 5, s. 760-774); "Institucionalna revolucija. njeni cilji in perspektive" (*Teorija in praksa*, 1968, č. 6-7, s. 1042-1058). Na tému obrody marxizmu Kusého príspevky uverejnili aj *Pogledi* (Skopje, 1968, č. 3, 4), *Rinascita* (27. 9. 1968), *Tagebuch*, 1968, Juli/August/, *Izbor 12 Vjesnika u srijedu* (Zagreb, december 1968) a i.

⁴Pozri najmä článok podpísaný kolektívom pracovníkov Ústavu filozofie a sociológie SAV "Metamorfózy dogmatika-revizionistu" (*Nové slovo*, 1977, č. 43, s. 15), ale aj nepodpísaný článok "Svojrázny filozof z rodu samozvancov" (*Pravda*, 28. 3. 1977) a stať L. Hanzela "Ešte raz o filozofii 'praxe'" (*Pravda*, 15. 2. 1980) a i.

charakterizuje protitlaky, ktoré sa u nás sformovali, a aktuálne rozloženie spoločenských síl: konzervatívne krídlo, prívrženci teórie palácového prevratu, slovenské nacionálne krídlo a progresívne demokratické krídlo, ktoré rámcovo vypracovalo politickú koncepciu - *Akčný program KSČ*. Za retardačný činiteľ jednoznačne označil radikalizmus slovenského nacionálneho krídla. Kým česká strana reformného hnutia trvala na prednostnom urýchlennom uskutočnení demokratických reforiem, slovenské heslo znelo: "Najprv federalizácia, potom demokratizácia." V tejto vyhrotenej situácii Kusý zdôrazňuje, že doterajší etatický model socializmu postihuje rovnako postavenie a existenciu všetkých národov a národností v ČSSR, a preto ako a do akej miery sa reformátorom podarí vyriešiť problematiku deetatizácie socializmu, "tak a do takej miery sa to odrazí aj v štátoprávnom usporiadaní národnostných vzťahov v republike" ([6], 74).

Tieto časti štúdie explicitne vystihli existujúci stav, striktne zhodnotili zmysel a poslanie československého pokusu o radikálnu prestavbu spoločnosti. Ako najdiskutabilnejšia sa ukázala záverečná kapitola, ktorú Kusý nazval *Proces "odovzdávania moci"*; tento proces považoval za "najvlastnejšie jadro celého dnešného obrodného procesu, celej československej inštitucionálnej revolúcie" ([6], 57). Základným predpokladom a východiskovou podmienkou tohto procesu malo byť dôsledné oddelenie strany od štátu (strana sa mala vzdať svojej "priamej vedúcej úlohy v doterajšom poňatí"), radikálna demokratizácia celej jestvujúcej inštitucionálnej štruktúry a súčasné vytváranie novej inštitucionálnej štruktúry" ([6], 59, 62). Ako samozrejme sa mu preto javila aj požiadavka vytvoriť účinný systém vzájomnej kontroly a vzájomných záruk, a to až po vytvorenie "inštitucionalizovanej partajnej opozície" v špecifických československých podmienkach. "Optimálnym rozšírením počtu politických subjektov, ktoré bezprostredne vstupujú do demokratickej hry síl, posilňujeme prvky priamej demokracie." ([6], 78) Hoci Kusý vzápätí zdôrazňoval, že dnešnou prvoradou úlohou je posilňovanie zastupiteľskej demokracie, jeho tézy o "demokratickej hre síl", "dialektickej hre všetkých parciálnych záujmov, reprezentovaných všetkými zložkami Národného frontu", a nastolenie otázky "inštitucionalizovanej opozície" ([6], 60) boli onedlho označené za revizionistické.

Kusého štúdia *Reštrukturalizácia systému moci v ČSSR*, ktorá vyšla v piatom čísle *Filozofie* (1968) a ktorá vzhľadom na augustové dramatické zvraty v Československu bola v mnohých ohľadoch už iba dokumentom doby, precizovala najmä obsahovú stránku procesu "odovzdávania moci". M. Kusý v nej znova zdôrazňoval, že pri odovzdaní moci má ísť o cestu demokratickej kontinuity, o renesanciu doterajšej inštitucionálnej štruktúry s potvrdením mnohých demokratických mechanizmov osvedčených v buržoáznej demokracii. Jedným z nich je podľa neho aj systém parlamentnej opozície, ktorej existencia nijako neprotirečí podstate a záujmu socializmu. "Tento spoločný socialistický záujem môže vyplynúť iba ako výslednica vzájomnej dialektickej hry síl všetkých parciálnych záujmov..., ako demokratické spájanie sa, zlučovanie sa týchto záujmov." ([11], 459)

Je zrejmé, že Kusého koncepcia inštitucionálnej revolúcie mala širší ohlas najmä (či aj) vďaka jeho rozsiahlej publicistickej činnosti. V jedinom roku 1968 Kusý uverejnil alebo predniesol takmer sto príspevkov (*Pravda*, *Život strany*, *Nová mysl*, *Nové*

slovo, Československý rozhlas a i.). Dvadsaťdeväť príspevkov vyšlo napr. v pravidelnej rubrike Nového slova *Z otvoreného zápisníka*. Z tohto hľadiska sa ani jeho krátkodobé pôsobenie v praktickej politike nejaví ako nelogické. Po obsadení Československa armádami Varšavskej zmluvy prijal - na osobnú žiadosť I. tajomníka ÚV KSS Gustáva Husáka - miesto vedúceho ideologického oddelenia na Ústrednom výbore KSS. Funkciu ideologického tajomníka zastával v tom období Bohuslav Graca. Kusého úlohou bolo najmä mediálne sprítomňovať pokračujúci reformný kurz strany, ktorý sa však v polovici roka 1969 mení na kurz konsolidácie a normalizácie. Jedným z prvých vylúčených zo strany bol práve M. Kusý, ktorý ešte vo funkcii vedúceho ideologického oddelenia verejne kritizoval a prejavoval rázny nesúhlas s nastupujúcou normalizáciou. Po roku 1989 sa z novinárskej neznalosti (či neprajnosti) objavovalo chybné tvrdenie, že M. Kusý v rokoch 1968-1969 zastával miesto ideologického tajomníka ÚV KSS. Žiaľ, túto chybu zopakovala aj E. Filová na stránkach časopisu *Filozofia* ([1], 702).

Pre úplnosť treba ešte dodať, že k svojim vtedajším názorom sa M. Kusý prihlásil aj v roku 1988 v samizdatovej štúdií *Inštitucionálna revolúcia po dvadsiatich rokoch*, v ktorej porovnal "gorbačovovskú revolučnú prestavbu" s československou inštitucionálnou revolúciou [7]. Zopakoval svoje pevné presvedčenie, že u nás nešlo vtedy len o výmenu vládnucej špičky, ale o kvalitatívne nový model socializmu. Za veľmi dôležitý aspekt tejto revolúcie zhora, iniciovanej a riadenej predstaviteľmi československých mocenských štruktúr, považoval jej širokú masovú podporu.

Šesťdesiate roky boli teda v Kusého profesionálnom živote veľmi plodné. Súborná bibliografia jeho diela za roky 1957-1969 má 309 záznamov, z toho sedem knižných titulov. Po všetky tie roky pôsobil zároveň ako pedagóg, bol vedúcim Katedry filozofie a metodológie vedy na Prírodovedeckej fakulte UK, v máji 1966 bol menovaný a ustanovený za profesora marxistickej filozofie,⁵ na Filozofickej fakulte UK mal vlastný kurz prednášok z gnozeológie. Aktívne sa zapájal do diskusií, organizovaných na pôde novovzniknutej Filozofickej spoločnosti, v redakcii časopisu *Otázky marxistickej filozofie* (od r. 1966 *Filozofie*) či na podujatiach Socialistickej akadémie.

Z najvýznamnejších diskusií, na ktorých Kusý predniesol podnetné úvodné referáty, možno spomenúť diskusie *O vzťahu filozofie a politiky* (25. 4. 1964), *Spor o východisko, zmysel a charakter marxistickej filozofie* (9. 2. 1967) až po diskusiu na tému *Slovenský fenomén*, ktorá sa konala 2. 7. 1985 už mimo akademickej pôdy, a to v byte J. Strinku. Práve v rokoch normalizácie sa najväčšmi prejavila Kusého schopnosť sformulovať meritum problému bez akéhokoľvek taktického lavírovania, aj preto bol v prostredí disidentov hodnotený ako "mysliteľ prvého rádu", ktorý sa nebál "stúpiť do osieho hniezda".

Diskusie *O vzťahu filozofie a politiky* sa konala na pôde Filozofického ústavu SAV a redakcie časopisu *Otázky marxistickej filozofie*. Zúčastnilo sa na nej asi 30 vedeckých pracovníkov. M. Kusý sa tu prezentoval predovšetkým ako gnozeológ, ktorý ale v súvislosti s obrodným procesom chce vysloviť svoj názor ako občan, ako komunista i ako filozof. Meritórne sa sústredil na štyri otázky: filozofia a ideológia; podstata

⁵23. mája 1966 pred Vedeckou radou Filozofickej fakulty UK v Bratislave predniesol M. Kusý prednášku na tému *O možnostiach analytickej gnozeológie* pri príležitosti jeho menovania a ustanovenia za profesora.

dogmatickej deformácie vzťahu filozofie a politiky; marxizmus ako štátna ideológia; stranické riadenie ideológie. Marxistickú ideológiu vymedzuje ako teoretické východisko nášho politického programu, jej dominantnou zložkou je zložka filozoficko-teoretická. Dogmatizmus vzniká podľa neho vtedy a tam, keď a kde sa marxistická teória "začína podriaďovať určitej politickej línii a určitým politickým zámerom" ([8], 357). Dogmatizmus spôsobuje hlavne subjektivistický výklad marxistického učenia. Je zaujímavé, ako sa Kusý snaží vyrovnáť s otázkou štátnej ideológie. V roku 1963 totiž vyšiel knižne *Démon súhlasu* Domínika Tatarku. Nebola to len ostrá satira na kult osobnosti, ale Tatarka pranieroval najmä občiansky konformizmus, nedôstojné službičkovanie "štátnych spisovateľov". Kusý si, pochopiteľne, veľmi dobre uvedomoval, že sa to všetko v ešte väčšej miere vzťahuje na "štátnych filozofov". Nemôže poprieť, že marxizmus je štátnou ideológiou, pretože tak má podľa neho najlepšie predpoklady na to, aby mohol plniť svoje spoločenské poslanie a spoločenskú funkciu. V žiadnom prípade ale nesmie byť "oficiálnou dogmatickou ideológiou".

V rámci búrlivej diskusie vystúpilo 15 účastníkov. Je viac ako príznačné, že s nástupom normalizácie desiat z nich boli vylúčení zo strany i z vedeckého spoloočenstva.

V tomto období bol Kusého záujem o vzťah filozofie a politiky, veľmi intenzívny - sčasti aj pod vplyvom rozširujúcich sa kontaktov s juhoslovanskými filozofmi. V rokoch 1963-1966 uverejnil 21 príspevkov venovaných niektorým filozofickým otázkam politického riadenia spoločnosti (Pravda, Predvoj, Otázky marxistickej filozofie, Kultúrny život, Príroda a spoločnosť a i.). Svoje parciálne úvahy zhrnul v knihe *Filozofia politiky* (1966). Zamýšľala sa v nej nad celým komplexom aktuálnych otázok politického riadenia socialistickej spoločnosti, ktoré boli v popredí prebiehajúcich diskusií. V prvej časti (*Teória riadenia spoločnosti*) explicitne formuluje požiadavku vytvoriť marxistickú politickú vedu s inštitucionálnym zabezpečením. Odvoláva sa pritom na vznik zvláštnych vedeckovýskumných ústavov a univerzitných katedier vo viacerých socialistickej krajinách.

Na jednej strane sa v práci opakujú známe tézy o marxistickej ideológii ako o pravdivom vedomí robotníckej triedy. Na druhej strane M. Kusý kategoricky odmieta taký názor, ktorý podstatu a zmysel marxistickej ideológie vidí v politickej akčnosti a ktorý ju charakterizuje "ako systém a súhrn politických programových prvkov", pričom za dominantnú zložku marxistickej ideológie považuje "zložku politickú a akčne programovú" ([10], 168). Kusý naproti tomu akcentuje vedeckosť marxistickej ideológie a za jej dominantnú zložku pokladá "zložku filozoficko-teoretickú" ([9], 47). Prvoradou úlohou filozofie je podľa neho základný výskum, rozpracovanie imanentných filozofických problémov. Filozofiu politiky považuje za aplikovanú filozofickú disciplínu, akou je napríklad filozofia umenia.

Principiálny význam pre isté čírenie názorov v slovenskej filozofii 60-tych rokov mala aj diskusia na tému *Spor o východisko, zmysel a charakter marxistickej filozofie*, ktorá sa konala pri príležitosti Valného zhromaždenia Slovenskej filozofickej spoločnosti (Smolenice, 9. 2. 1967). Úvodný referát predniesol M. Kusý. Vyčlenil tri základné otázky: 1. Antropocentrizmus, či kozmocentrizmus; 2. Scientizmus, či antropologizmus; 3. Syntetická, či analytická filozofia.

Je signifikantné, že nasledujúca búrlivá diskusia sa sústredila prevažne na prvú otázku. Súviselo to zrejme aj s tým, že v roku 1966 vyšiel slovenský preklad knihy poľského filozofa Adama Schaffa *Marxizmus a ľudské individuum*. Jej inšpiračný význam bol pre obsahové zameranie tejto diskusie očividný. Napokon aj v svojom záverečnom slove si za jediného partnera, v polemike s ktorým sa Kusý pokúsil zdôvodniť kozmocentrické stanovisko, zvolil práve A. Schaffa. Trval na tom, že "pokiaľ marxistická filozofia spočíva na materialistickej základni, jej východiskom musí byť kozmocentrický princíp" ([17], 275). "Svet, kozmos je tu najvyššia, sebestačná, v sebe uzavretá konkrétna totalita a človek je len súčasťou, momentom či zložkou tejto všeobšiahlej totality univerza. Preto svet nemožno vysvetliť z človeka a človekom, ale naopak, človeka treba vysvetliť zo sveta a svetom, vymedziť mu jeho podriadené a odvodené miesto v celku svetového diania." ([17], 275)

Vznik a vývoj marxistickej filozofickej antropológie Kusý považuje za nepochybne zdravý a nevyhnutný produkt súčasného filozofického myslenia. Nesúhlasí však s tým, aby sa antropológické stanovisko "zvyľučňovalo", stávalo sa módnou záležitosťou a spôsobovalo nadprodukcii "humanisticko-antropológických klíšé", ako sa výstižne vyjadril Milan Průcha v svojej knižočke *Kult človeka* (1966).

"Antropologizmus vychádza z predpokladu, že človek a svet predstavujú takú neoddeliteľnú jednotu, na základe ktorej nemá zmysel hovoriť o svete mimo človeka, o svete osebe. Svet jestvuje len v podobe ľudského sveta, sveta pre človeka a všetko, čo sa v ňom deje, sa nejakým spôsobom viaže na človeka, má svoj zmysel výlučne v človeku... V antropocentrickej filozofii je preto človek mierou sveta, svetového diania." ([17], 274) Z abstraktne teoretického hľadiska tu ide podľa Kusého "o vyhranene subjektívne riešenie otázky vzťahu medzi človekom a svetom" ([17], 274). Materialistické riešenie vychádza podľa jeho názoru z opačného predpokladu - z kozmocentrického princípu. Konštatuje preto, že jedinou rovinou, v ktorej je antropocentrizmus pre marxizmus prijateľný, je axiológia. Vyústením jeho úvah je napokon záver, že "v antropocentrizme spočíva axiologické poslanie marxistickej filozofie, zatiaľ čo jej ontologickým východiskom je kozmocentrizmus" ([17], 296).

Na margo druhej otázky sa Kusý "šalamúnsky" domnieva, že vývoj marxistickej filozofie musí zrejme dospieť k "antropologizácii scientizmu" a k "scientizácii antropologizmu", čo by "mohlo znamenať prekonanie jednostrannosti každého z nich osebe" ([17], 278). Rovnako nemožno podľa neho odtrhovať syntetickú filozofiu od analytickej. Znamenalo by to útek od vlastnej filozofie, od skutočného filozofovania. "Zdá sa mi preto, že aj tu ide o dve neoddeliteľné roviny marxistickej filozofie, ktoré možno a treba rozvíjať len v ich jednote." ([17], 282)

Väčšina diskutujúcich oponovala Kusému najmä v tom zmysle, že jeho vymedzenie protikladu medzi antropocentrizmom a kozmocentrizmom je zrejme trochu zavádzajúcou krajnosťou. Preto v svojom záverečnom slove Kusý formuloval svoje stanovisko precíznejšie. Z kozmocentrického chápania systému marxistickej filozofie vychádzal však zásadne aj v ďalších prácach (pozri napr. [18]). Problematike vzťahu medzi scientizmom a antropologizmom venoval zasa svoj príspevok prednesený na XIV. Medzinárodnom filozofickom kongrese, ktorý sa konal vo Viedni v septembri 1968 [19].

Pochopiteľne, je to iba hrubý náčrt Kusého filozofickej tvorby 60-tych rokov. Nepovšimnutá, žiaľ, zostala jeho rozsiahla publicistika. Napriek tomu to prvé, čo zrejme postrehne každý pri pokuse o isté predbežné hodnotenie Kusého tvorby tohto obdobia, je značne pestrá paleta tematických a problémových okruhov, o ktorých uvažoval a ktoré v písomnej či ústnej forme bohato sprostredkoval verejnosti. Neobmedzoval sa pritom na domáce prostredie, naopak, využíval všetky dostupné možnosti a príležitosti na prezentáciu slovenskej filozofie v zahraničí.

Súčasne však pri štúdiu tejto jeho tvorby občas - popri nespornej profesionalite a filozofickej erudícii - vypláva na povrch názorová nekonzistentnosť, určitá simplifikácia, nedostatočná znalosť tej-ktorej špeciálnej vednej disciplíny, v dôsledku čoho sa niektoré jeho cenné postrehy odborníkom javili ako neodôvodnené, či dokonca chybné. Svoje tvrdenie by som rada doložila niekoľkými kritickými poznámkami jedného z nanajvýš kompetentných odborníkov v oblasti estetiky Mariana Várossa. Recenzujúc Kusého prácu *Umenie a poznanie*, ocenil Kusého "nejednu bystro formulovanú myšlienku", "nedogmatické chápanie princípov marxistickej teórie poznania", vyčítal mu zároveň úplnú absenciu "nástrojov na rozbor a hodnotenie javov umenia", z čoho vyplynuli viaceré nedostatky recenzovanej knihy, hoci autorovi nechýbal "zmysel pre hľadanie tvorivých, nekonvenčných riešení" ([22], 267, 266, 270). Városovo minuciózne hodnotenie jednej Kusého práce vystihlo prekvapujúco jadro jeho tvorby skúmaného obdobia, mnohé jej plusy i mínusy.

* * *

Záverečnú poznámku by som chcela venovať otázke, ktorá síce prekračuje nami rozoberané obdobie, ale na adresu M. Kusého zaznieva v rozličných kontextoch v posledných trinástich rokoch hádam najčastejšie. Týka sa jeho vzťahu k marxizmu.

V roku 1984 v samizdatovej štúdií *Byť marxistom v Československu* Miroslav Kusý napísal: "Pre mňa - a v súlade so svojimi teoretickými východiskami - je marxizmus predovšetkým metodologický nástroj poznávania skutočnosti, určitý spôsob myslenia, určitý typ kategorizácie a hierarchizácie nášho prístupu k tomu, ako rozobrať určitú problematiku a ako sa v nej vyznať, ako si dávať otázky, ako ich navzájom na seba viazať a ako ich riešiť." ([16], 139-140) Akceptuje teda marxizmus ako nástroj tvorivého, invenčného myslenia, ale zásadne ho odmieta "ako náhradku za myslenie, a to tak v systémovej, ako aj v aplikačnej podobe" ([16], 141). Nepovažuje pritom marxizmus za najdokonalejší zo všetkých nástrojov, ale iba za taký, s ktorým sa naučil pracovať, a preto ho používa.

Po desiatich rokoch toto svoje stanovisko v podstate zopakoval na stránkach časopisu *Filozofia*. Kategoricky sa ale ohradil proti tomu, aby bol zaradený do "nejakého chlievika: *marxista*". Dôrazne upozornil na skutočnosť, že sa v širokom prúde marxizmu za uplynulé jedno a pol storočie vyskytli "aj ideologickí bíteři, aj školometi, aj osvietené hlavy, aj myslitelia. Nehodnoťme 'marxizmus ako taký', hodnoťme marxistov, každého zvlášť a každému, čo mu patrí. Iba to dáva zmysel." ([3], 297)

Dúfam, že sa mi to aspoň sčasti podarilo aj v tomto krátkom príspevku. Snažila som sa v ňom postupovať v intenciách motta uvedeného na začiatku.

- [1] FILOVÁ, E.: "Reformné procesy v marxistickej filozofii na Slovensku v šesťdesiatych rokoch". In: *Filozofia* 51, 1996, č. 10, s. 679-706.
- [2] FILOVÁ, E.: "Reformné návraty vo filozofii 60-tych rokov na Slovensku". In: *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava 1998, s. 324-333.
- [3] "Byť marxistom na Slovensku". (Rozhovor Raisy Kopsovej s prof. Miroslavom Kusým.) In: *Filozofia* 48, 1993, č. 5, s. 295-303.
- [4] HRUŠOVSKÝ, I.: "Pokroková a marxistická filozofia posledného štvrtstoročia". In: *Prehľad dejín slovenskej filozofie*. Bratislava 1965, s. 479-508.
- [5] KUSÝ, M.: *Marxistická filozofia*. Bratislava 1969.
- [6] KUSÝ, M.: "Československá inštitucionálna revolúcia". In: *Otázky politiky a demokracie*. Bratislava 1968, s. 6-79.
- [7] KUSÝ, M.: "Inštitucionálna revolúcia po dvadsiatich rokoch". In: KUSÝ, M.: *Eseje*. Bratislava 1991, s. 225-229.
- [8] KUSÝ, M.: "Úvodné slovo". In: "Diskusia o vzťahu filozofie a politiky". *Otázky marxistickej filozofie* 19, 1964, č. 4, s. 355-364, 364-381.
- [9] KUSÝ, M.: *Filozofia politiky*. Bratislava 1966.
- [10] KOČKA, J.: "Filozofia na nových cestách". In: *Otázky marxistickej filozofie* 19, 1964, č. 2, s. 164-176.
- [11] KUSÝ, M.: "Reštrukturalizácia systému moci v ČSSR". In: *Filozofia* 23, 1968, č. 5, s. 457-469.
- [12] KUSÝ, M.: "Die gnoseologische Seite der Gesetze und Kategorien der Dialektik". In: *Das dialektische Gesetz*. Bratislava 1964, s. 314-363.
- [13] KOPČOK, A.: "Úvodná poznámka". In: *Spory o teórii odrazu*. Bratislava 1969, s. 5-7.
- [14] KUSÝ, M.: "Odras, model a projekt". In: *Spory o teórii odrazu*. Bratislava 1969, s. 243-264.
- [15] KUSÝ, M.: "Človek v inštitucionalizovanej spoločnosti". In: *Spytovanie sa na človeka* (Zo sympózia československých a juhoslovenských filozofov). Bratislava 1967, s. 146-164.
- [16] KUSÝ, M.: "Byť marxistom v Československu". In: KUSÝ, M.: *Eseje*. Bratislava 1991, s. 136-143.
- [17] "Spor o východisko, zmysel a charakter marxistickej filozofie". In: *Filozofia* 22, 1967, č. 3, s. 274-296.
- [18] KUSÝ, M.: "Systém a štruktúra marxistickej filozofie". In: *Filozofia* 22, 1967, č. 4, s. 425-431.
- [19] KUSÝ, M.: "Scientizmus oder Anthropologismus in der marxistischen Philosophie". Prednesené na XIV. Internationaler Kongress für Philosophie 6. 9. 1968 (Wien).
- [20] KUSÝ, M.: *Umenie a poznanie*. Bratislava 1964.
- [21] KUSÝ, M.: "Vedecká abstrakcia". In: *Otázky dialektiky poznania*. Bratislava 1961, s. 41-86.
- [22] VÁROSS, M.: "Podiel poznania v umení". In: *Estetika* 2, 1965, č. 3, s. 266-270.
- [23] KUSÝ, M.: *O vzťahu teórie a praxe*. Bratislava 1962.
- [24] KUSÝ, M.: *O vzťahu telesnej a duševnej práce*. Bratislava 1962.
- [25] KUSÝ, M.: *Marxistická teória poznania*. Bratislava 1962.
- [26] KUSÝ, M.: *Úvod do filozofie*. Bratislava 1961.
- [27] KUSÝ, M.: "Človek a inštitúcie". In: *Premeny ľudského života*. Bratislava 1966, s. 73-105.
- [28] KUSÝ, M.: "Človek a inštitúcia". In: *Zborník FF UK "Philosophica"*, roč. XVI, 1966,

- Bratislava 1967, s. 79-95.
- [29] KUSÝ, M.: "Es geht um Prinzipien". In: *Zborník FF UK "Philosophica"*, roč. VIII-IX, 1967-1968, Bratislava 1969, s. 69-101.
- [30] MÁCHA, K.: "Nová příručka filosofie". In: *Otázky marxistickej filozofie* 17, 1962, č. 1, s. 74-75.
- [31] MENERT, E.: "Kusého práce o teorii poznání". In: *Otázky marxistickej filozofie* 19, 1964, č. 4, s. 395-399.
- [32] ROŠKO, R.: "Populárna publikácia o vzťahu medzi telesnou a duševnou prácou". In: *Otázky marxistickej filozofie* 18, 1963, č. 1, s. 89-92.
- [33] STRINKA, J.: "K dialektike teórie a praxe v socialistickej spoločnosti (Poznámky na okraj publikácie Miroslava Kusého *O vzťahu teórie a praxe*)". In: *Otázky marxistickej filozofie* 18, č. 5, s. 448-452.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/1105/22.

PhDr. Raisa Kopsová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR